

İttihat Ve Terakki'nin Tarihimizdeki Yeri Ve Trablusgarp

OSMAN OKYAR*

Varlığını asırlarca devam ettiren Osmanlı Devleti'nin çöküşünde yer alan İttihat ve Terakki'nin tarihimizdeki yerini tartışmak, değişik açılardan yaklaşılması gereken geniş ve komplike bir konudur. Bu yazıda, İttihat ve Terakki'nin 1911 yılında, İtalya'ya karşı giriştiği Trablusgarp seferinden bahsetmek istiyorum.

Bugün Türk yazarlarının çoğu İttihat ve Terakki'yi değerlendirirken iki muhalif tarafa ayrılıyor. Bir uçta karşı olanlar var; diğer uçta İttihat ve Terakki'yi değişik hataları ve noksanlarıyla tenkit edenler. İkinci gruba girenlerin bir kısmı, İttihat ve Terakki'nin I. Dünya Harbindeki yanlış politikasının Osmanlı Devletinin çöküşüne sebep olduğunu ileri sürmekte idi. Diğer bir kısmı ise, İttihat ve Terakki'yi II. Meşrutiyet'te siyaset sahnesine girerek, vaad ettiği hürriyet ve demokrasi davasına ihanetle suçlamaktaydı. İttihat ve Terakki'ye yöneltilen diğer bir itham, Osmanlı toplumunu inaçlarından ve geleneklerinden ayırarak Batıyı taklit ettiği şeklindeydi. Muhafazakâr inaçta olanlar da, İttihat ve Terakki'nin Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmesini bir türlü hazmedememekte idiler. Devleti yıllarca dirayet ve ustalıkla idare etmiş

olan bir padişahın, tecrübesiz ve inaçsız bir grup tarafından tahttan uzaklaştırılmasını lanetlemekte idiler.

İttihat ve Terakki'nin tenkit edildiği konuların listesini daha fazla uzatmak istemiyorum. Bunların karşısında yer alan ve sayıları daha mahdut olan bazı yazarlar, İttihat ve Terakki'nin tarihimizde yerinin bu derecede menfi ve kötü olduğunu kabul etmemekteydiler; onun Tanzimatın son aşamasında Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak ve toplumu çeşitli sahalarda yenilemek için sarfettiği gayretlere işaret etmekteydiler.

Bu yazıda, İttihat ve Terakki hakkındaki iddiaların ve karşı iddiaların ayrıntılı bir muhasebesine girmek istemiyorum. Esasen, İttihat ve Terakki dönemi ile ilgili meseleleri ele alarak bu dönemi farklı açılardan değerlendirmek, kısa bir incelemenin çapını kat kat aşan, bir kitaba bile kolaylıkla sığdırılmayacak bir iştir. İttihat ve Terakki'nin tarihimizdeki yerini, bildiğim kadarı ile, bütünü ile değerlendiren bir Türk tarihçisi henüz çıkmamış ve bu nazik ve etraflı konunun araştırılmasını hiç kimse üstlenmemiştir. Ümit ediyorum ki, Osmanlı Devleti'nin son dönemini ve İttihat ve Terakki'nin bu dönemdeki rolünü, peşin yargıya kapılmadan, etraflıca ele alacak yazarlar, Türkiye'de yetişen genç tarihçi nesil içerisinde çıkacaktır..

*Prof.Dr.Osman Okyar

Şahsi kanaatim , İttihat ve Terakki'nin tarihimizdeki rolünün genel iddiaların aksine menfi değil, bilakis zemini temizleyerek yapıcı olduğu şeklindedir. Şüphesiz , İttihat ve Terakki'nin tutumunda hatalı veya yanlış olan taraflar vardır. Bunların yanında, Tanzimatın yarım bıraktığı meseleleri çözen, iç ve dış siyasette ileriye dönük önemli hamleleri vardır. İttihat ve Terakki'nin Trablusgarp muharebesindeki tavrı bu hamlelere örnek teşkil etmektedir. Trablusgarp olayını açıklarken, İttihat ve Terakki'nin, 1908 yılında Sultan Abdülhamid'i Meşrutiyeti geri getirmeye zorlamaktaki hedefinin, çok uluslu Osmanlı Devleti'nde ulusların temsil edildikleri ve birleştirildikleri parlamentolu demokrasinin yolunu açmak olduğunu hatırlamak gerekir. İttihat ve Terakki, böylece, 1908'e kadar gittikçe küçülen Osmanlı devletini, Balkanlar'daki etnik toplumlarla Orta Doğu'nun Arap topluluklarını Osmanlı hüviyeti altında birleştirerek, , devletin bütünlüğünü korumak istemişti. Bu politikanın sebebi, ondokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında İmparatorluğa öteden beri bağlı olan vilayetlerin ve toprakların kaybını önlemenin mümkün olmamasıydı. Bu toprak kaybı, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrikada'ki vilayetleri, Cezayir, Tunus, ve Mısır ile ilişkisini fiilen kesecek boyutları ulaşmıştı. Osmanlı Devleti, Fransa ve İngilterenin işgaliyle oluşan bu duruma silahla karşı koyamamış, işgalleri ancak ilgili ülkelere protesto notaları gönderip kınamakla yetinmişti.

İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti'nin gevşek ve taviz veren politikasına karşı çıkan, dış politikaya yenilik getiren bir hareketi temsil ediyordu. Meşrutiyet içinde, hem Balkan toplumlarını, hem de Arapları, Türklerle eşit hakları bulunan İmparatorluk üyeleri olarak kabul etmek istiyordu. Bu durumda, İttihat ve Terakki'nin 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı karşısında, Fransa ve İngiltere'nin istilalarının sessiz ve güçsüz bir şekilde karşılanmasına benzer bir tutum sergilemesi mümkün müydü? Bu açıdan, İttihat ve Terakki'nin İtalya'ya karşı koymasının büyük tarihi anlamı vardı.

Bu yazıda, İttihat ve Terakki'nin Trablusgarp Muharebesi'ndeki rolünü izah etmek istiyorum. Bunu yaparken, 1986 yılında Münih Üniversitesi tarafından düzenlenen "Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi"nde verdiğim ve bu münasebetle yeniden gözden geçirdiğim bir tebliği¹ esas aldım.

Bu çerçevede, yazımın şu temalar etrafında şekillendiğini belirtebilirim. Birinci bölümde, İttihat ve Terakki ile Osmanlı kadroları arasındaki ilişkileri değerlendiriyorum. Bu değerlendirmede öncelikle II. Meşrutiyetin başlangıç yıllarında, Osmanlı Meclisinin oluşturulması sırasında, tecrübesiz olan İttihatçılara Sultan Hamid'in idarecileri ve vezirleriyle işbirliği yapmaktan başka alternatif bırakmayan şartları vurguluyorum; sonra, geleneksel Osmanlı kadrolarıyla bir araya gelen genç ittihatçıların dünya görüşleri arasındaki önemli farklılıkları ele alıyorum. Yazımın ikinci bölümünde Trablusgarp istilası karşısında söz konusu zümrelerin farklı tepkilere yol açan sosyal ve kültürel tutumları üzerinde duruyorum. Yazımın üçüncü bölümünde evvela Eylül 1911'de İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ultiमत karşısında, İttihatçıların harbe karar vermeleri olayını ele alıyorum. Bu sırada Osmanlı kadrolarının çekimser hatta menfi kalmalarına mukabil, İttihatçılar hiç tereddüt göstermeksizin İtalyanlar ile harb etmeyi göze almışlardı.

İttihatçıların, bu kararda ciddiyetini gösteren gelişmeler, İttihat ve Terakki'nin ileri gelen askeri şahsiyetlerinin Trablusgarp'ta savunmayı organize etmek maksadıyla, gönüllü olarak Trablusgarp yolunu tutmaları oldu. Böylece, Berlin ateşemiliteri Ali Enver görevinden ayrılarak Trablusgarp'a gitti. Paris'te ateşemiliter olan Ali Fethi ise, Tunus yoluyla Trablusgarp'a vardı. Mustafa Kemal de Sela-

¹12 Bkz. Osman Okyar, *Union and Progress, The Ottoman Establishment and The Tripolitania War (1911-1912)*, Paper presented to the 4th Cogress on Social and Economic History Munich University, (August 1986) mimeographed.

nik ordusundaki vazifesinden ayrılarak Mısır yoluyla Trablusgarp'a ulaştı.

Elimize geçen değişik kaynaklardan, söz konusu üç İttihatçı subayın Trablusgarp'a koşmalarının sebeplerini ve Trablusgarp Muharebesi hakkında izlenimlerini öğreniyoruz. Üçüncü bölümde ayrıca bu izlenimlere de değiniyorum.

Yazımın dördüncü bölümünde ise, bütün beklentilere rağmen, bir yıldan fazla sürmüş olan muharebenin seyrini anlatıyorum. Muharebenin başında İtalyanlar, donanmaları ve hava kuvvetleri ile birlikte büyük üstünlüğe sahip idiler. Osmanlı kara kuvvetleri buna rağmen İtalyanlara karşı koyabildiler. Türkler üslerinden binlerce kilometre uzakta idiler, donanmaları yıllarca atıl bırakılmış idi, hava kuvvetleri yok idi. Ne oldu da, bu son derece zayıf güç, İtalyanların erken zafer beklentisini yok etti ve İtalyan ordusunu bir yıldan fazla sahilde mihladı? Fransız harp muhabiri Georges Remond, Trablusgarp hakkında yazdığı kitapta, yukarıdaki sorunun cevabının iki noktada bulunduğunu ileri sürdü.²Birinci nokta, Osmanlı kıtalarının Arapların güvenini kazanarak ve aşiretlerle işbirliği yaparak, güçlerini arttırmaları ile ilgili idi. İkinci nokta ise, bilhassa moral sahasında İtalyanlarda beklenmeyen sarsıntıların belirmesi oldu. Remond bu neticenin alınmasında, Trablus'a giden İttihatçı subayların büyük katkıları bulunduğunu belirtmektedir.

Uzun müddet Trablus sahillerinde karşı karşıya kalan iki ordu arasındaki statükoyu dönüştüren faktör, Ekim 1912'de Balkan devletlerinin Osmanlı devletine karşı birleşerek harp ilan etmeleri oldu. Bu gelişme, Osmanlı hükümetini İtalya ile sulh müzakeresine girmeye mecbur etti ve neticede, İtalya Trablus'u işgal etmeyi başardığı gibi, Ege sahillerinde Oniki Adaları da ele geçirdi.

Yazımın sonunda Trablusgarp Muharebesi'ni değerlendirip, İttihat ve Terakki'nin tutumunu yorumluyorum. Trablus Muharebesi

her ne kadar Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmış ise de, İttihat ve Terakki, bir batılı devlete karşı koyarak, devletin şerefini korumuştur. Üstelik onların bu girişimleri geleneksel Osmanlı kadrosu ile aralarındaki farkı ortaya çıkarmıştır.

Şunu düşünüyorum ki, tarihimizde İttihat ve Terakki'nin yerini yorumlarken, müspet tarafları ile menfi taraflarını birlikte nazara almak gerekir. İttihat ve Terakki'nin vaad ettiği çoğulcu demokrasiyi getirememiş olması onun aleyhinde bir puan teşkil etmektedir. Buna karşılık, İttihat ve Terakki'nin icraate yönelik, gelenekleri kıran, yenilikçi bir tutumu temsil ettiği şüphesizdir. Bunu Trablusgarp Muharebesi ile ispat etmiştir.

Hatta düşünülebilir ki, Trablusgarp'ta İttihatçiler'in Batı'ya karşı kompleksiz ve cesaretli davranışları, 1. Dünya Harbi'nin sonunda, ülkeyi parçalamak isteyen Batılı müttefiklere karşı, Milli Mücadele şeklinde meydana gelen direnişin bir nevi habercisi ve öncüsü olmuştur. Milli Mücadele liderlerinin bazıları, Trablusgarp denemesinde kazanmaya başladıkları tecrübeyi ve iradeyi, sonradan olgunlaştırdılar ve Milli Mücadeleye karar verdiler.

I. İttihatçılar ve Osmanlı Kadrosu

Bu yazıda işlenen esas temalardan biri, İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'a saldırısına karşı takınılan tutumu bakımından, geleneksel Osmanlı kadrosu olarak isimlendirdiğimiz, Osmanlı Devleti'nin tepesindeki siyaset adamları, askeri şahsiyetleri ve diplomatları ile, İttihatçılar denilen zümrede yer alan genç subay ve siviller grubu arasındaki köklü farklılıktır. Şöyle ki, Osmanlı kadrosu, Osmanlı Devleti'nin gücünün; İtalyan saldırısına karşı koymaya yeterli olmadığına inanmakta, devletin baştan mağlup olmaya mahkum olduğunu kabul ederek, Kuzey Afrika'nın diğer eyaletlerinde olduğu gibi, İtalya ile müzakereye girerek, en azından diplomatik çözümü bulmak gerektiğini düşünmektedir. Buna mukabil, genç İttihatçı grup ellerindeki askeri güç zayıf

² Bkz. Georges Remond, *Aux Camps Turco Arabes*, Hacette, Paris, 1913, s. 141.

olsa dahi, netice ne olursa olsun, devlet şerefinin silahla mukabeleyi emrettiği kanaatinde-dir.

Aşağıdaki satırlarda, iki zümre arasın-daki sosyo-kültürel ve politik vasıf farklılıklarından bahsedilmektedir. İttihatçılara baktığımızda, fikri yapılarında başlıca iki kaynak bulunduğunu söyleyebiliriz: İlki dışarıdan, yani Batı'dan gelen tesirlerdir; ikincisi ise, toplumun içinden gelen tesirlerdir. Burada toplumun içinden gelen tesirler ile kastedilen şey, Osmanlı'nın tarihi ve kültürüyle, 19. yüzyılın sonuna doğru devlete Batı'nın siyasi yapısını getirmeye çalışmış olan Genç Osmanlılardır.

Dışarıdan gelen unsurların başında, 1789 Fransız İhtilali ile, Aydınlanma çağına mensup olan feylesof ve yazarlar gelmektedir. Fransız İhtilali, modern çağın eşliğinde, Avrupa tarihini değiştirmiş olan fikirleri ve inançları içermiş ve bunları dalga dalga, Avrupa'ya taşımıştır. Fransız İhtilali, esas itibarıyla, krallık ve mutlakiyet rejimine başkaldıran insanların eşitliğini, özgürlüğünü ve kardeşliğini ilan etmiştir. Fransız İhtilali'nin gerisinde, Aydınlanma çağına mensup Voltair, Rousseau ve Montesquieu gibi Fransız feylesoflar ile, daha geri planda olmak üzere, İngiliz liberalizm okuluna mensup Locke, Hume, Adam Smith gibi feylesof ve iktisatçılar vardı.

İttihatçılar her ne kadar Fransız İhtilalinin prensiplerine inanıyorlar idilerse de, iç siyasette oldukça muhafazakâr bir tutum içinde olup, saltanatı kaldırmayı istemiyorlardı. Onlar 19. yüzyıl sonundaki Genç Osmanlılara hayranlardı ve Abdülhamid'in evvela kabul edip, sonradan tatil ettiği Meşrutiyetin iadesini istiyorlardı. Demokrasi ve özgürlüğün, Batı'da olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ni de ileri götüreceğine inanıyorlardı. Bu arada Abdülhamid'in otoriter idaresine karşı çıkıyorlar, bu idarenin devletin gerilemesine sebep olduğunu savunuyorlardı. Dış siyaset sahasında, İttihatçılar artık toprak tavizi vermeden devletin bütünlüğünü muhafaza etmek istiyorlardı. Türk olmayan tüm unsurların Türklerle eşit-

lik halinde Osmanlılık hüviyeti altında birleşmesini istiyorlardı. Bu birleşmeyi sağlayacak reformun Meşrutiyet ve parlamentolu demok-rasi olacağını düşünüyorlardı.

Osmanlı kadrosu ise, üst seviyede idareciler ve askeri liderlerden ibaret idi. Bunlar Tanzimat çerçevesi içerisinde saltanata bağlı idiler. Batılaşmayı bir noktaya kadar kabul edip, İslam ve Osmanlı kültürünü korumak istiyorlardı. Neticede, toplumda düalist bir yapıyı öngörüyorlardı.

Meşrutiyetin ilk yıllarında ister istemez işbirliği yapan iki zümre arasındaki dünyaya bakış farklarını şöyle özetleyebiliriz: İttihatçılar, siyaset ve sosyal sahalarda, süratli transformasyon ve icraati isteyen sabırsız bir zihniyete sahiptir. Buna karşılık, Osmanlı kadrosu geleneksel yapıyı muhafaza etmek isteyordu ve, temkini ve yavaş hareketi tercih ediyordu. Sözkonusu bakış farkları, dış siyasete de aksediyordu: Osmanlı kadrosu devleti korumak için Avrupa devletleri arasında rekabeti kullanıyor, her şeyden önce, İngiltere'ye yakın kalmayı öngörüyordu. Devlet için asıl tehlikenin Rusya'dan geleceğine inanan kadro Batı devletlerine karşı bir aşağılık kompleksine kapılmıştı. Bu kompleksten uzak kalan İttihatçılar ise, milletlerarası sahalarda devletler arasında fark görmüyorlardı. Her devletin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini ve ilişkilerde çiftte standart olmamasını öngörüyorlardı. Osmanlı devletinin elli yıldır uğradığı toprak kayıplarının, büyük ölçüde Osmanlı kadrosunun tereddütlü, kompleksli ve gevşek tutumundan ileri geldiğini düşünüyorlardı.

İşte 1911 yılının Ekim ayında, İtalyanlar Trablusgarb'a saldırmaya hazırladıkları sırada, Eski Roma Şefiri Hakkı Paşa'nın başkanlığındaki kabinede, bir yandan Talat Paşa ve Cavit Bey gibi İttihatçılar, diğer yandan daha muhafazakâr şahıslar yer almışlardı.

II. İtalyan Saldırısı Karşısında Muhlif Tutumlar

1911 yılında İtalya'nın Trablusgarp vilayetine saldırısı, İtalya'nın diğer Avrupa dev-

letlerine nazaran, koloni kapmada geç kalmış olmasından kaynaklanmakta idi. Prestij ve toprak kazancı elde etmeye uğraşan İtalya Devleti, Kuzey Afrika'da Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkiyetinde kalmış tek vilayete gözlerini dikmiş ve gizlice muharebe hazırlıklarına başlamıştı. Hatta Trablusgarp'ta Arap aşiretlerini kazanmak üzere, İtalya Devleti bazı gizli teşebbüslere geçmişti³.

İtalya Eylül 1911'de, ansızın, Trablusgarp vilayetinin terketmesini isteyen bir ultimatomu Osmanlı Devleti'ne göndermiş ve müspet cevap gelmediği takdirde, silahlı harekete geçeceğini bildirmişti. Ültimatom, İtalya'nın niyet ve hareketlerinden geniş ölçüde habersiz olan Osmanlı hükümetinde ve kamuoyunda bomba tesiri uyandırdı.

Hükümetin başında, Osmanlı diplomatlarından ve sadrazam olmadan evvel, Roma'da büyükelçi olan Hakkı Paşa vardı. Hayatı ve rahatı seven Hakkı Paşa'yı, İtalyan harp hazırlıkları tamamen habersiz yakaladı. Sadrazam istifa etmek zorunda kaldı. Hükümetin İttihat ve Terakki kanadı yine Osmanlı kadrosundan başka bir sadrazam aramaya başladı. Tercihleri, Sultan Hamid'in iç ve dış politikada tecrübeli sadrazamlarından Sait Paşa'ya yöneldi. Paşa, İtalya ile harbin kazanılacağından çok şüpheli olmakla beraber karamsarlığını sakladı ve görevi kabul etti. Ancak tayininden hemen sonra, harbin muhtemel sonucu hakkında, deneyimli üç Osmanlı şahsiyetine fikirlerini sordu. 1877 Harbi'nde Ruslar'a karşı Erzurum'u savunmuş olan yaşlı Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İtalya ile harbe kalkışmasının bir cinayet olduğunu ifade etti. Daha ihtiyatlı davranan eski Selanik ordusu kumandanı ve Sabık Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Sait Paşa'ya, Meclis'i toplamayı ve bu konuda Meclisin reyine başvurmayı tavsiye etti. Nihayet, yine Sultan Hamid'in vezirlerinden ve İttihat Terakki ile kısa müddet Sadrazam olarak işbirliği yapmış olan Kamil Paşa, Sait Paşa'ya, sorusu ile ilgili hiç cevap vermemeyi

tercih etti.⁴

Yukarıdakiler tepkiler, Osmanlı kadrosunun harp konusunda menfi tutumunu aksettiriyordu. Oysa İttihat ve Terakki'nin tepkisi, gayet açık olarak harpetmek idi. İttihatçıların sözcüsü Hüseyin Cahit Yalçın Tanin gazetesinde şu satırları yazıyordu : "Türkiye, İtalya'nın haksız bir saldırısına uğramıştır. Türkiye, devleti savunmak üzere, sade İtalya ile muharebeyi düşünecektir. Kanlarını feda edebilecek Trablusgarplı kardeşlerimiz, anavatanın bu mücadelede, onlara yardım için, her türlü fedakârlıklara hazır olduğundan emin olmalıdırlar."⁵

III. İttihatçıların Harp Kararı

İttihat ve Terakki, sadece İtalya'ya silahla karşı koymaya karar vermemiş, o zamanlara kadar Osmanlı toplumunda görülmemiş bir tepkiye başvurarak, halkı İtalyan mallarını boykot etmeye davet etmişti.

Ancak İttihat ve Terakki'nin harp konusunda ciddiyetini ve iradesini belirli ve açık şekilde aksettiren hareket, mahdut bir İttihatçı subay grubunun görevlerini gönüllü olarak terkederek ve birbirleriyle hiç danışmadan, harp sahnesine koşmaları oldu. Bu kahraman subaylar, hangi saik ve sebeple Trablusgarp çölüne varmak için yola çıkmışlardı.

Söz konusu subaylardan ikisi ile, Ali Enver ve Ali Fethi ile harp sahasında röportaj yapmış olan Fransız gazeteci Georges Remond, muharebeden sonra yazdığı bir kitapta, bu mülakatları aktarmıştır.⁶ Remond, Bingazi bölgesinde kuvvetlerin komutanı olan Binbaşı Ali Enver'in karargâhında bulunan Mustafa Kemal ile konuşma fırsatını bulamamıştı. Ancak, Mustafa Kemal'in Trablusgarp hatıralarını, sonradan Falih Rıfkı Atay'a naklettiğinin

3. Georges Remond, *Aux Camps Turco-Arabs*, Hachette, Paris, 1913, sf 141.

4. Ercüment Kuran "Trablusgarp'ın Tanin Gazetesinde Akisleri", 1979 Ekim Trablus Semineri, daktilo edilmiş tebliğ.

5. İbnl-emin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, sf. 1827,

6. George Remond, *Aux camps Turco-Arabs*, (Türk Arap Kamplarında), Hachette, Paris, 1913.

den, Atay, bunları Çankaya adlı kitapta yayınlama imkanı bulmuştu. Aşağıda Enver, Fethi ve Kemal'in cevap ve izlenimlerini özetleyerek naklediyorum.

Enver, Remond ile konuşmasında, evvela, İtalyan istilasından sonra, Türklerle beraber muharebe eden Arap aşiretleri arasında hüküm süren olağanüstü barış ve ahenge işaret ederek, ortak düşman karşısında, aşiretlerin, eski kavga ve nefretlerini unutmalarına dikkat çekmiştir. Remond ise, Trablusgarp'ta Osmanlılar'ın elde ettikleri fevkaledelik neticeleri, Fransa'nın Afrika'da elde ettiği neticelerle mukayese etmiştir.

Bundan sonra, Remond konuşmayı milletlerarası politikaya intikal ettirerek, Osmanlılar'ın artan gücünün, Avrupa'da uyandırdığı endişelere değinmiştir. Zaferden sonra, Sünnisi Şeyhleri tarafından desteklenen Osmanlı subaylarının, Kuzey Afrika'da Fransızlara karşı cihada geçeceklerine dair korkuların mevcut olduğundan bahsetmiştir.

Enver, cevaben, asker olduğunu ve milletlerarası politikaya karışmak istemediğini söylemiştir. Sonra şöyle devam etmiştir: "Mamafihi, Avrupalılara şahsi bir mesaj verebilirsiniz. Burada, büyük bir İslam ülkesinde tek yaşayan bir Hristiyanısınız. İtalyanlara karşı muharebe dışında, burada harpten bahseden kimseye rastladınız mı? Biz; hiçbir millete düşman değiliz ve Avrupa'dan bütün istediğimiz tarafsızlıktır."

Georges Remond, Enver ile konuşmasından sonra, Ali Fethi ile, Trablus şehri karşısında, Aziziye kampında yaptığı konuşmaya da kitabında geniş yer vermiştir. Remond, Fethi'ye evvela, ülkesinin geleceği hakkında iyimser olmasının sebeplerini sorar. Fethi'nin cevabı şöyledir; "Bizi kurtaracak olan büyük bir sultan olacak. Tarihinin buhranlı dönemlerinde, Türkiye'ye hizmet etmiş bir lider daima tipi çıkmıştır. Bunun yanında, ordumuzu, dini inancımızı, aileye bağlılığımızı ve vatanı savunmaya hazır olmak gibi, halkımızın vasıflarını saymalıyım. Bu vasıflar, halkımızın moral gücünü teşkil eder."

Sonra, Remond ihtilaller konusuna geçmiş ve yarı şaka olarak, "Türk ihtilalinin,

belki de, ihtiyatsızca, Fransız İhtilali'nin evladı" olduğunu söylemiştir; "Bu gibi olayların, genellikle, harplere ve devletin parçalanmasına yol açtığını biliyoruz. Bununla beraber, sizinle, Aziziye Konağında, İtalyan hatları yakınında, bu gece beraber olmamızın zevkini, bizim ve sizin ihtilalinize borçluyum,".

Fethi, bu sözleri biraz şaşırarak, "Siz ihtilalleri sevmiyorsunuz. Ben de bir ihtilalciyim. Ülkemizin müesseselerinin değişmesine katkıda buldum ve tahttan indirilen Padişahı Selanik'e götürdüm. Sizi temin ederim ki, bizim ihtilallerimiz, tehlikeye düşen ülkemizin haklarını ve bütünlüğünü sağlamak için yapıldı, belirsiz bir ütopya için değil. Biz, Avrupa'nın iyi idare edilen ve müreffeh devletlerinin komşusu olarak büyüdük ve bazılarımız, zaman zaman oralarda yaşadı. Avrupa'da bulunan düzen ve iç barışı, ülkemizde kurmak istiyorduk. Ülkemizde çok sert bir rejim altında, her şey çöküyordu. Geç mi harekete geçtik? İhtilalden sonra, herkes görevini yaptı mı? "şeklinde karşılar ve sonra şöyle devam eder "Böyle bir anda, bu çaptaki bir buhran, zaten kaybolmakta olan müesseselerin ve değerlerin yıkılışını süratlendirir. Şimdi, bu imparatorluğu kurtarmaya gücümüz yetecek mi? Yoksa yıkılışını süratlendirdik mi? Herhalde, cesaret ve kanaat sahibi insanların aksiyona geçmeleri ve bir şey yapmaları lüzumuna kani idik."

Trablusgarp'a giden İttihatçı subayların üçüncüsü olan Mustafa Kemal'in, Falih Rıfkı Atay'ın anlattığı izlenimlere geçiyorum. Falih Rıfkı'nın Mustafa Kemal'e sorduğu ilk soru, ordudaki görevini bırakarak, Trablusgarp'a koşmasındaki motivasyonun ne olduğu idi. Gerçekten Afrika'da, bir Osmanlı başarısını bekliyor muydu? Kemal'in cevabı, "hayır" olur. "Ancak Enver ve arkadaşları Trablusgarp savunmasına katılmışlardı. Ben geride kalamazdım; Türkiye'de kamuoyu, Trablusgarp'a gitmeyenlere vatan görevinden kaçmış olarak bakacaktı. Bizi suçlayacaklar ve cesaretiniz laftan başka şey değil, diyeceklerdi."

Mustafa Kemal'in gidişi ile ilgili olarak, aksettirmek istediğim diğer bir nokta,

Trablus'a hareketinden evvel, hem Enver ile aralarındaki rekabeti bilen, hem de kendisinin arkadaşı olan Bahriyeli Hüseyin Rauf Bey'in, Enver'in emri altındaki cepheye verileceğini, Mustafa Kemal'e haber vermesi ve kendisini ikaz etmesidir. Mustafa Kemal'in cevabı "Ortak bir düşman ile çarpışacağız. İtalyanlar'a direnmek için, adeta sıfırdan bir güç yaratmamız gerekecektir. Eğer aramızda siyasi sebepler yüzünden bölünürsek netice felaket olur" oldu⁷.

Yukarıdaki satırlarda, Trablus'a İtalyanlarla muharebe için koşan İttihatçı üç önder subayın düşünce ve izlenimlerini aktardım. Osmanlı gücünün zayıf olduklarını bildirdikleri halde, büyük rizikoları göze alarak, Trablusgarp'ın çöllere giden bu kahramanların baş düşüncesi devleti korumak idi. Konuşmalarında, cihat meselesi hakkında Meşrutiyet ihtilalinin hedefleri hakkında ve Arap aşiretlerinin Türk ordusu ile işbirliği hakkında dikkat çekici sözler vardı. Bunlar, harpten çekilen Osmanlı kadrosu ile aralarındaki yaklaşım ve dünya görüşü farklarını göstermektedir.

IV. İtalya'ya Karşı Direnişin Sırrı

Bütün dünya, donanma ve hava kuvvetleri ile desteklenen, modern silahlarla teçhiz edilmiş İtalyan ordusunun, birkaç gün veya en fazla birkaç hafta içinde, Trablusgarp'ı işgal edeceğini beklerken, bu ordu nasıl oldu da, bir yıl boyunca Trablusgarp sahillerinden içeri doğru, birkaç yüz metreden fazla ilerleyemeyip olduğu yerde mihlanıp kaldı?

Yukarıda değindiğim Fransız harp muhabiri bu olaydan haklı olarak bir mucize diye bahsetmektedir. 1912 yılının Şubat ayında Fransa'dan kalkıp Trablusgarp'taki Türk hatlarını ziyaret etmesinin asıl sebebi bu mucizenin sırrını öğrenmeye çalışmak idi. Bu bölümde üzerinde duracağım konu budur. Bu konuyu araştırırken elimizdeki belgeler, Fransız harp muhabiri Georges Remond'un ülkesine döndükten sonra yazdığı "Türk-Arap

kampların" adlı kitabı ile, **Tanin** Gazetesinin Mart 1912'de İstanbul'dan Trablus'a yolladığı harp muhabiri Ahmet Şerif'in gazetesi için hazırladığı tefrikadır.

Şimdi Trablusgarp sahillerinde cereyan eden muharebenin ilk günlerinden başlayarak, 12 Ekim 1912 tarihinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından, İtalyanlar'la imzalanan müzakereye kadar geçen müddet zarfındaki başlıca gelişmeleri özetliyorum.

İtalyan ordusunun Trablusgarp sahilini işgal 4 Ekim -1911 tarihinde başladı. İşgali tarihini takip eden onbeş günlük müddet, muharebenin seyri üzerinde büyük etki yaptı.

Yukarıda değindiğim gibi, İtalyanlar Trablusgarp'ta Türklere karşı propaganda yapmışlar ve Libya'nın bazı ileri gelen şahsiyetlerini ve aşiret reislerini elde etmişlerdi. İlk günlerde harbin akıbetini tayin edecek başlıca faktör, yerli ahalinin Türklere karşı takınacağı tutum olduğu açık idi. Öyle anlaşılıyor ki, işgalin ilk günlerinde, Araplar arasında, Türklere karşı büyük bir husumet ve şüphe uyanmıştı. Araplar genel olarak Türkler'in ülkeyi İtalyanlar'a sattığına inanmaya başlamışlardı. Dolayısıyla Türklere askeri yardım sağlamak şöyle dursun, yiyecek vermekten bile kaçınıyorlar, taşıma için deve vermeyi de reddediyorlardı. Bu şartlar altında Türklerin durumu tek kelime ile feci idi.

Bu arada vaziyeti tamamen değiştiren iki gelişme meydana geldi. Birincisi, İstanbul'daki Osmanlı meclisinin iki Trabluslu milletvekilinin Trablus'a gelerek bazı dini liderlerle birlikte Arap aşiretlerinde İtalyanlara mukavemet edilmesi yönünde konuşmaları idi. İkincisi, sahilden içeriye girmeye çalışan İtalyan müfrezelerinin, vahalardan geri atılmaları ve neticede Osmanlı hatlarınının Trablus şehrine dört kilometre yaklaşmalarıydı.

Söz konusu gelişmeler sonucunda Türkler aleyhindeki İtalyan propaganda balonu söndüğü gibi, Türkler ile Araplar arasında ittifak gerçekleşti. Burada son derece şaşırtıcı olan şey, Araplar arasında başlayan harbe katılma çöşküsünün saman alevi hızıyla, Fizan ve Sudan gibi uzak bölgelere yayılmasıydı.

⁷ Falih Rifki Atay, Çankaya, sf.68.

Türkler ile Araplar arasında nasıl olmuştu da başlangıçta var olan karşılıklı şüpheler bu kadar çabuk dağılmış ve yerini belli bir ahenge bırakmıştı? Remond'un kafasındaki sorular da besbelli ki bunlardı.

İtalya'ya karşı muharebede, Türk-Arap ittifakının gerçekleşmesi hayati önem taşıyordu; çünkü böylece sağlanan insan gücüne ilaveten, Osmanlı ordusunun lojistik durumu ve silah kaynakları güçlenmiş olacaktı. Arap gönüllülerinin eğitimi ve düzenli orduya katılmaları, askeri hareketleri idare eden Osmanlı subaylarının sorumluluğundaydı. Hem Trablus, hem Bingazi cephelerinde çarpışan Osmanlı kıtaları düşmanı sahile mihlamakta ve içeriye doğru ilerlemesine engel olmakta başarılı idiler.

Georges Remond'un bu başarının sırrı hakkında ileri sürdüğü görüşlere geçiyorum. Remond, evvela, Trablusgarp milletvekillerinin, şüphe içinde bulunan Araplarla konuşmalarına değinmekte ve milletvekillerinin, Araplara, Türkler'in hain olmadıklarını, bilakis, kendilerini İtalyanlara satanların Araplar olduğunu dinleyicilerin yüzlerine karşı söylediklerini belirtmektedir. Arapların milletvekillerinin bu ithamına karşı cevapları, bu hakareti temizlemek için ölmeye hazır olduklarını birlikte haykırmak olmuş, ve Aziziye konağına tekrar ayyıldızlı bayrak asılmıştı.

Remond, daha derine iner, ve Türkler ile Arapları yaklaştırmış olan faktörleri araştırırken, öncelikle, iki millet arasındaki din bağı üzerinde durur. Arapların motivasyonları konusunda bir Arap subayına dair şu gözlemini aktarır: "Bu dünyada bizim için en övünülecek nokta, diğer toplumlara üstün olan bir camiaya mensup olmaktır. Türkler'le paylaştığımız şeref, Allah'ın himayesinde, seçkin İslam milletine mensup olmaktır." Remond, ayrıca Osmanlı ordugâhlarında kafirlere karşı mukaddes cihada iştirak etmenin sevincini haykıran Arap askerlerinden bahsetmektedir. Remond, ortak dine sahip olmak yanında, Arapları Türklerle birlikte İtalyanlara karşı muharebeye sevk eden başka noktaların da bulunduğunu ilave etmektedir. Bunlar arasın-

da, bir nevi mahalli vatanseverlik duygusu; İtalyanların zaman zaman yaptıkları zulme karşı isyan etme isteği ve onların Arapların topraklarını ve hayvanlarını çalmak maksadıyla, geldikleri düşüncesi bulunmaktadır.

Tanin Gazetesi tarafından Trablusgarp'a gönderilen harp muhabiri Ahmet Şerif, Mart 1912'de gazetesine yolladığı yazılarda, İttihat Terakki'ye mensup subayların organize ettikleri etkin savunmayı anlatmaktadır. Ahmet Şerif yazılarında Trablus cephesi komutanı Albay Neşet'in Kurmay Başkanı olan Ali Fethi'nin askeri dengeyi Osmanlılar lehine çevirme faaliyetlerini övmektedir. Burada ayrıca Trablus önündeki Osmanlı cephesini yarmaya çalışan İtalyan ordusunun uğradığı mağlubiyetlerden dolayı İtalyan askerinde hasıl olan moral kaybını anlatmaktadır⁸.

İtalyanlar, sekiz ay müddetle, Trablusgarp'ta karada uğradıkları başarısızlıklar nedeniyle, Osmanlılara karşı taktiklerini değiştirdiler ve Akdeniz'de sahip oldukları büyük deniz üstünlüğünü kullanarak, Beyrut ve Çanakkale gibi Trablus'un çok uzağındaki hedefleri vurmaya kalkıştılar. Diğer yandan, Ege Denizinde bazı Osmanlı adalarını işgal ettiler. Hedef değiştirmeye yönelik bu hareketler, İstanbul'da bilhassa Osmanlı kadrosu mensupları arasında hoşnutsuzluk yaratmakla beraber, Osmanlı hükümetini mütareke istemeye zorlamadı. Trablusgarp'ta başarılı savunma devam etti. Tâ ki, Ekim 1912'de Balkan devletleri ittifak kurarak, Balkanlar'da değişik noktalarda, Osmanlı hedeflerine saldırıncaya kadar... Osmanlı hükümetinin İtalya'dan mütareke istemesi, Balkan Harbi'nin başlamak üzere olduğu haberinden kaynaklandı. Bu sırada, İttihat Terakki, artık İstanbul'da iktidara iştirak etmiyordu. İttihat Terakki'nin Ağustos 1912'de iktidardan uzaklaştırılmasının sebepleri, daha ziyade iç politika ile ilgili olup, konumuzun dışında kalmaktadır. Trablusgarp'ta savunmayı organize eden Ali Enver, M. Kemal ve Ali Fethi gibi subaylar Balkan

⁸ Ahmet Şerif, "Trablusgarp'ta Esbabı Müdafaa Nasıl Hazırlandı" Tanin, İstanbul, 11 Mart 1912.

Harbi patlayıncaya kadar görevleri başında kaldılar. İtalya ile 12. Ekim.1912'de mütareke imzalanması, Balkan harbinin başlamasından bir kaç gün evvel oldu.. İtalya Mütarekesi'nde, İtalyanlar Trablusgarp vilayetini ilhak ettikleri gibi, Ege'deki Oniki Adaya da sahip oldular.

Bu yazımda, Trablusgarp harbe girmem kararını veren İttihat Terakki'nin harbi organize etmekteki faaliyetini gözden geçirdim. Osmanlı kadrosunun tutumu ile İttihat Terakki'nin, dünya görüşü arasında, çok büyük farklar bulunmakla beraber, maksadımızın ne biri, ne diğeri hakkında, politik veya etik bakımlardan hüküm vermek olmadığını ifade etmek isterim. Diğeri bir deyişle, İttihat Terakki'yi vatanperverlik veya ahlak bakımından geleneksel Osmanlı devlet adamlarından üstüne yerleştirmeyi düşünmedim. Mesele, cumhuriyetin başına kadar uzanan son Osmanlı döneminde, iktidarı paylaşmış olan geleneksel kadro ile yenilik getirdiğini iddia eden kadro arasındaki, dünyaya bakış farklılıklarını belirtmekti. Tartışmaya açılmasını arzu ettiğim diğeri konu İttihat ve Terakki'nin tarihimizdeki yeridir: İttihat Terakki'ye , çok defa yapıldığı gibi, tek taraflı olarak bakılmasının, ve onun, yerin dibine batırılması yahut göklere çıkarılmasının modern tarihimizin anlaşılması ve değerlendirilmesi çabalarına zarar verdiği kanaatindeyim.

Sonuç

Bu incelemede tarihimizin önemli bir olayı, İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı üzerinde durarak İttihat Terakki'nin bu sahada davranışını anlatmaya çalıştım. Maksadım , İttihat ve Terakki'nin davranışının kaynaklarına ışık tutmak ve II. Meşrutiyet döneminde on yıl sürmüş olan döneminin hiç değilse bir sahifesini aydınlatmaktır.

1908 İhtilali'ni gerçekleştirdikten sonraki dönemde İttihat Terakki, Osmanlı kadrosu olarak tanımladığım şahsiyetler ile iktidarı paylaşma durumunda kalmıştı. Kurulan kabineelerde, sadrazamlığı ve birkaç nezaret Os-

manlı kadrosuna mensup şahıslar üzerlerine alırken, diğeri birkaç nezareti İttihat ve Terakki mensuplarına verilmişti. Böyle iktidar sorumluluğu dünya görüşleri hayli farklı olan iki zümre tarafından paylaşılıyordu ve bu yüzden, sözkonusu zümreler arasında zaman zaman çok ciddileşen çatışmalar çıkıyordu. Osmanlı Meclisi'nde ekseriyeti elinde tutan İttihat Terakki'nin iktidarı paylaşmak zorunda kalması, genç ve tecrübesiz olan İttihatçıların Osmanlı Devleti gibi çok nazik ve kompleks bir yapıyı tek başına idare edecek gücü kendilerinde görmemelerinden ileri geldi.

Bu arada sunduğum ayrıntılara itiraz edenler olabilir; fakat iki zümreyi temsil ettiğini ileri sürdüğüm çizgilerin ister düşünce seviyesinde olsun, ister icraat seviyesinde, gerçeklere yakın olduklarını zannediyorum. Trablusgarp Muharebesi meselesinde, dünya görüşü sahasında ve aksiyon sahasında, muhafazakârlarla yenilikçiler arasında farklar söz konusu çizgileri aksettirmektedir.

Bu noktada, Trablusgarp meselesinde iki kanadın, Avrupa devletlerinden gelen hareketler karşısında gösterdikleri farklı tepkilere değinmek istiyorum. Bana öyle geliyor ki, ondokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren muhafazakârlar; Rusya müstesna, Avrupa'dan gelen hareketlere veya darbelere karşı yumuşak, hatta boynubükük davrandılar. Örnekler çoktur: Cezayir'den başlayıp, Mısır, Tunus, Kıbrıs, Bosna-Hersek zikredilebilir. Buna mukabil, siyaset sahnesine yeni çıkan İttihatçılar devletin bütünlüğüne tehdit nereden gelirse gelsin karşı koymak ve tepki göstermek yolunu tuttular. Bunun en açık misali Trablusgarp oldu. İtalya'nın askeri gücü ile aralarında büyük nispetlilik olduğu halde, karşı koymakta tereddüt etmediler. İttihatçıların, Birinci Dünya Harbinde, savaşa Almanya'nın safinda ve Batılılara karşı girme kararı daha karmaşık bir mesele teşkil eder. Bunu burada tartışmak imkanı yoktur. Ancak doğru veya yanlış olsun, bu kararın gerisindeki temel hedefin, devletin bütünlüğünü korumak ve parçalanmasını engellemek olduğunu hatırlamalıyız.

Şimdi Trablusgarp kararı ile Milli Mü-

cadele kararı arasında görülebilecek benzerliklere kısaca temas etmek istiyorum. Milli Mücadelede, bir yanda, Padişah Vahdettin'in sadık müşaviri Damat Ferit Paşa ile öncülüğünde bir Osmanlı kadrosu; diğer yanda, Milli mücadelenin lideri Mustafa Kemal'in emrindeki Kazım Karabekir, Ali Fuat, Hüseyin Rauf, Refet Bele gibi Kuvayi Milliyecilerden kurulu kadro söz konusu idi. Aslında, o anda Batılı Müttefiklere ve İstanbul hükümetine karşı çıkarak Milli Mücadeleye karar verilmesi, 1911'de Trablusgarp'ı savunmaya karar verilmesi kadar büyük rizikolar ve tehlikeleri taşıyordu. Söz konusu iki olayda, karşıt taraflarını sahip oldukları güçler arasında nisbet-sizlik de benzer ölçüde idi. Bu şartlar altında; Padişah Vahdettin emrindeki Osmanlı Kadro-

su, İngilizlere karşı gelmenin cinnet olduğunu düşünüyor; sulhtan sonra devlete geri kalacak parçanın mümkün olduğu kadar büyük olması için İngilizlere sığınmaktan başka çare görmüyordu. 1918'deki Osmanlı kadrosunun bu tutumu ile, 1911'deki Osmanlı kadrosunun tutumu arasında benzerlik olduğunu düşünmek insafsızlık mı olur? Nihayet, Trablusgarp çöllerine gönüllü koşarak savunmayı organize etmek ile, Milli Mücadeleyi meydana getirmek için, binbir sıkıntı içinde, Anadolu'ya gitmek arasında yakınlık yok mudur?■